

UNIVERZA VLJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLAVISTIKO

ALEKSANDRA TRENCHOVSKA

Карактеристики на малешевско – пиринскиот дијалект

Značilnosti maleševsko – pirinskega dialekta

Diplomsko delo

Mentor: doc.dr. Namita Subiotto

Univerzitetni študijski program
prve stopnje: Južnoslovanski študiji

Ljubljana, 2014

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici doc. dr. Namiti Subiotto za pomoč in nasvete pri nastajanju te zaključne diplomske naloge.

Zahvaljujem se staršema za moralno in finančno pomoč ter sestri Vesni, ker so mi vedno stali ob strani in me spodbujali v času mojega študija.

Синопис

Карактеристики на малешевско – пиринскиот дијалект

Малешевско – пиринскиот дијалект е еден од дијалектите кои што се вбројуваат во југоисточното македонско наречје, во источната подгрупа. Просторски зафаќа површина од источниот дел на државата и дел од Пиринска Македонија. Се издвојува од другите дијалекти по своите специфични и единствени особености, како што се архаичноста, слободниот акцент, зачуваноста на гласот *v* во интервокална положба, карактеристиките во вокалниот и консонантскиот систем и други. Беровскиот говор е репрезентант на малешевско-пиринскиот дијалект затоа што ги поседува сите негови позначајни карактеристики, што проверивме и со анализа на одбраните кратки текстови од хрониката *Берово во просторот и во времето* (2003). Дипломската работа е наменета за истражувачите, студентите и сите заинтересирани за македонската дијалектологија и за малешевскиот дијалект кој што до сега не е доволно истражен.

Клучни зборови: македонски јазик, дијалектологија, дијалект, наречје, малешевско – пирински дијалект

Izveček

Značilnosti maleševsko – pirinskega dialekta

Maleševsko – pirinski dialekt spada v skupino jugovzhodnih makedonskih dialektov v vzhodni podskupini. Govori se v vzhodnem delu Makedonije in v Pirinski Makedoniji. Od ostalih dialektov izstopa po svojih specifičnih značilnostih kot so arhaičnost, prosti naglas, ohranjenost glasa *v* v intervokalnem položaju, posebnosti v vokalnem in konzonskem sistemu. Lahko rečemo da je berovski govor reprezent maleševsko-pirinskega dialekta, saj vsebuje vse njegove značilnosti, kar smo preverili z analizo izbranih kratkih besedil iz kronike *Берово во просторот и во времето* (2003). Diplomsko delo je namenjeno raziskovalcem, študentom in vsem ostalim, ki jih zanima makedonska dialektologija in maleševsko-pirinski dialekt.

Ključne besede: makedonski jezik, dialektologija, dialekt, narečje, maleševsko–pirinski dialekt

Abstract

Characteristics of the Maleshevo-Pirin dialect

The Maleshevo-Pirin dialect is one of those which belongs to the south-eastern macedonian group of dialects. More precisely it belongs to the eastern subgroup. It is spoken in the eastern part of Macedonia and also in Pirin Macedonia in Bulgaria. This dialect stands apart from others dialects in its specific and unique characteristics such as archaic language elements, free accent, preservation of the voice *v* in intervowel position, vowel and consonant features and others. The Berovo dialect represents the Maleshevo-Pirin dialect because it has all its important features. It was shown by the analysis of selected short texts from the chronicle *Берово во прочитом и во времето* (2003). The purpose of this diploma thesis is to be useful for language researchers, students, and people who are interested for macedonian dialectology and for maleshevo-pirin dialect. In addition, it will emphasize an overview of a topic that has not been researched enough.

Key words: Macedonian language, dialectology, dialect, vernacular, Maleshevo-Pirin dialect

СОДРЖИНА

1. ВОВЕД.....	1
1.1. ЦЕЛ, РАБОТНИ ХИПОТЕЗИ И МЕТОДИ НА РАБОТА.....	1
1.2. КРАТОК РАЗВОЈ НА МАКЕДОСНКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК.....	2
1.2.1. ГЛАВНИ ОСОБЕНОСТИ НА МАКЕДОСНКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК.....	5
1.3. МАКЕДОНСКА ЈАЗИЧНА ТЕРИТОРИЈА.....	6
2. РАЗВОЈОТ НА МАКЕДОНСКАТА ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈА.....	9
3. ОСНОВНИ ДИЈАЛЕКТАЛНИ ГРУПИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК.....	12
3.1. СЕВЕРНИ ГОВОРИ.....	12
3.2. ЗАПАДНО НАРЕЧЈЕ.....	14
3.3. ЈУГОИСТОЧНО НАРЕЧЈЕ.....	15
4. МАЛЕШЕВСКО – ПИРИНСКИ ГОВОРИ.....	17
4.1. ЈАЗИЧНА ТЕРИТОРИЈА.....	17
4.2. СЛИЧНОСТИ СО ШТИПСКО- СТРУМИЧКИТЕ ГОВОРИ.....	17
4.3. РАЗЛИКИ ОД ШТИПСКО – СТРУМИЧКИТЕ ГОВОРИ.....	18
4.4. БЕРОВСКИ ГОВОР.....	20
4.4.1. ВОКАЛЕН СИСТЕМ.....	22
4.4.2. КОНСОНАНТСКИ СИСТЕМ.....	24
4.4.3. АКЦЕНТСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ.....	26
5. РЕЗУЛТАТИ ОД АНАЛИЗА НА ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ТЕКСТОВИ.....	30
5.1. ВОКАЛНИ КАРАКТЕРИСТИКИ.....	30

5.2. КОНСОНАТСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ.....	32
5.3. АКЦЕНТСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ.....	32
5.4. РЕЗУЛТАТИ.....	34
6. ЗАКЛУЧОК.....	36
7. РЕЗИМЕ.....	38
8. РОВЗЕТЕК.....	40
9. ЛИТЕРАТУРА.....	43
10. СПИСОК НА СЛИКИ.....	45

1. ВОВЕД

Македонскиот јазик генетски спаѓа во семејството на индоевропски јазици, во групата на словенски јазици, поточно во подгрупата на јужнословенски јазици заедно со словенечкиот, српскиот, хрватскиот и бугарскиот јазик (Видоески, 2000:15). Во споредба со некои други светски јазици може да кажеме дека македонскиот јазик е млад јазик (Конески, 1968: 9) оформен во текот на последните два века. Како службен јазик во македонската држава е прогласен во 1944 година (Конески, 2004:54).

По прогласувањето на македонскиот јазик како официјален, почнува неговиот самостоен развој и проучување на лингвистичките дисциплини. Една од тие дисциплини е и дијалектологијата која е посебна наука во македонистиката која се занимава со проучување на македонските дијалекти. Дијалектот претставува регионална варијанта на одреден јазик која од другите варијанти се разликува според изговорот, граматиката и лексиката. (Андоновски, Марковиќ, Стојковски, 2009: 80) Во Македонија постојат околу 27 дијалекти (Македонските дијалекти најзагрозени..., 2010).

Освен на територијата на денешната македонска држава, со македонскиот јазик се служат и некои од жителите на етничка Македонија, односно во Пиринскиот и Егејскиот дел и во делови на територијата на Албанија (Мала Преспа, Пустец, Голо Брдо) (Видоески, 1998: 9).

1.1. ЦЕЛ, РАБОТНИ ХИПОТЕЗИ И МЕТОДИ НА РАБОТА

Цел на дипломската работа е да се претстават карактеристиките на малешевско пиринскиот дијалект, со подетален осврт кон беровскиот говор, да се потенцираат неговите особености, кои што го издвојуваат од другите македонски дијалекти и како таков го прават единствен и специфичен во македонскиот дијалектален систем. Ќе се издвојат неговите главни особености. Во воведниот дел ќе се опише кратко развојот на македонскиот јазик и дијалектологијата. Теоретскиот дел ќе биде надополнет со анализа на дијалектолошки текстови од беровскиот говор.

Поставив и две работни хипотези, кои што на крајот од анализата ќе бидат потврдени или не:

1. Малешевско – пиринскиот дијалект изобилува со архаизми.
2. Најкарактеристична црта на беровскиот говор е акцентот.

Темата во дипломската работа ќе биде анализирана и разработена на основа на веќе постоечка литература и електронски извори. Проучената литература е на македонски јазик од македонски автори. Конечните резултати на анализата ќе послужат на истражувачите, студентите и сите други кои сакаат да дознаат нешто повеќе за македонските дијалекти. Може да биде основа за понатамошно подетално дијалектолошко истражување. Како поттик за пишување на оваа тема беше нејзината недоволна истраженост и личниот контакт со самиот дијалект односно со беровскиот говор.

1.2. КРАТОК РАЗВОЈ НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК

Почетоците на писменост на територија на Македонија датираат дури од крајот на 9 и почетокот на 10 век. Учениците на сесловенските просветители Кирил и Методиј, Климент и Наум создаваат во Охрид едно од најстарите и најпознатите културни словенски жаришта - Охридската книжевна школа. Во тоа време главно се развива книжевна преведувачка и препишувачка дејност иако се забележани и некои оригинални творби, како што се на пример пофалните слова и проповедите од Климент. Книжевноста во тоа време е пишувана на старословенски јазик, изграден врз основа на солунскиот македонски дијалект (Конески, 2004:11-12).

Прва словенска азбука употребувана во Македонија е глаголицата, но најдоцна кон крајот на 10 век почнува да се употребува и кирилицата. Постепено почнала да надвладува, така што веќе во 12 век ја заменува глаголицата во препишувачката пракса. За нивната употреба на територијата на Македонија сведочат и голем број на културни споменици (Конески, 2004:13).

Од 14 век писменоста во Македонија е под влијание на српската рецензија на старословенски јазик. Причина за тоа е приклучувањето на македонската територија во составот на тогашната српска држава (Конески, 2004:16). Малку подоцна со доаѓањето на Турците на Балканот забележуваме опаѓање на писменоста и културното дејствување (Конески, 2004:17).

Навлегување на елементи од македонскиот народен јазик во текстовите на црковната литература се појавува од 16 до почетокот на 19 век (Конески, 2004:19). Исто такви елементи забележуваме и во ракописите наречени „дамаскини“ - поименувани по грчкиот проповедник и црковен писател од 16 век Дамаскин Студит, кој пишувал проповеди на новогрчки народен јазик. Извршил влијание за употреба на народниот јазик и на македонската територија, па така со тој назив се означуваат не само преведените Студитови проповеди, туку и ракописите на народен македонски јазик (Конески, 2004:22).

Големо вијание врз македонската писменост извршило и грчкото писмо, кое било доста силно до половината на 19 век (Конески, 2004:26). За тоа сведочат и делата напишани на македонски дијалекти односно на народен јазик, но со грчка азбука. Грчкиот јазик бил употребуван во школската настава и за пишување на речници кои служеле за полесно усвојување на јазикот (Конески, 2004:27). Пример за таков речник е *Четиријазичник* во кој што е вклучена и македонска паралела, па така претставува прв печатен македонски текст (Пандев, 2002: 104). Овој речник е од голема важност и за македонската историска дијалектологија, бидејќи во него имаме охридски текст стар повеќе од век и половина (Конески, 2004: 29).

Во почетокот на 19 век се печатат книгите на Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ, кои што се од особено значење затоа што го афирмираат народниот јазик со авторитетот на печатен текст. Во тој период почнува да се кристализира функцијата на народниот јазик наспрема црковнословенскиот кој останал само во богослужна употреба (Конески, 2004:30-31). Народот почнува да размислува за народно – ослободително движење и на кој начин да се избори за својата самобитност. Претставници на уметничка литература пишувана на народен јазик во другата половина на 19 век се Константин Миладинов, Рајко Жинзифов, Григор Прличев и др. Меѓутоа околностите се уште не биле поволни за конечно разрешување на јазичното прашање (Конески, 2004:35).

Од големо значење за неговото разрешување е книгата *За македонските работи* од Крсте П. Мисирков која излегла 1903 година, по Илинденското востание (Конески, 2004:41). Оформувањето на македонски литературен јазик авторот го гледа како најдобар начин за ослободување од туѓата надвласт. Мисирков дава предлог на кој народен говор треба да се заснова македонскиот јазик, а тоа е централното наречје (Конески, 2004:42), додека ортографијата да биде потставена на фонетскиот принцип (Конески, 2004:43).

По првата светска војна националното и јазичното прашање добиваат нов ток. Вардарскиот дел на Македонија е приклучен кон Југославија. Прашањето за литературниот јазик се поставува поопределено, па почнуваат да се јавуваат книжевни творби пишувани на македонски јазик (Конески, 1965:14-15). Се прикажуваат неколку фолклорни драми *Ленче Кумановче*- 1928, *Чорбаџи Теодос*- 1936, *Парите се отепувачка*- 1938, се појавуваат првите поетски збирки во македонската современа литература *Народни бигори* - 1938, *Бели мугри*- 1939, *Пеи по светот*- 1941. Тие книги имаат голема улога во процесот на формирање на македонскиот литературен јазик (Конески, 2004:47).

Конечно разрешување македонското јазично прашање добило откако се има ослободено од стегите на фашистичкиот окупатор (Конески, 2004:53). На првото заседание на АСНОМ (Антифашистичко собрание на Народното ослободување на Македонија) одржано на 2 август 1944 година во манастирот Прохор Пчињски меѓу историските решенија биле и решението за признавање на македонскиот јазик како службен во Македонија (Конески, 2004:54). Кодификацијата се извршила со усвојување на азбуката (03.05.1945 г.) и правописот (07.06.1945 г.) по предлог на Комисијата за јазик и правопис која била назначена од Президиумот на АСНОМ. Како основа на современиот македонски јазик се земени централните говори, за кои споменавме дека биле предлог и на Крсте П. Мисирков (Конески, 2004:57).

Од тогаш македонскиот современ јазик добива можност за слободен развој. Со основањето на низа образовни и научни установи чиј основен предмет на изучување е македонскиот јазик, се создаваат сите услови за непречено и објективно развивање на македонистиката како дел од светската лингвистичка наука.

По осамосвојувањето на Р. Македонија 1991 г. македонскиот стандарден јазик навлезе во сите сфери од јавниот живот. Се забележува негова примена во музиката, како народна така и забавна, во весниците и списанијата, радиостаниците и телевизијата. Во денешно време се забележува влијание врз македонскиот јазик од страна на англискиот јазик (Минова-Ѓуркова, 2003:85).

1.2.1. ГЛАВНИ ОСОБЕНОСТИ НА МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК

Главните и основи особини кои што го одликуваат македонскиот јазик, биле донесени на првото заседание на АСНОМ 1944 г.. Како орган кој што бил одговорен за донесување на употребата на збуката и правописот се наведува *Комисијата за воспоставување на азбуката и правописот*. Оваа комисија донела и резолуција во која се наведуваат петте особености кои го одликуваат македонскиот јазик. Тие се следниве:

- преминување на носовката ОН/ Ж во А во централните говори;
- преминување на ЕР/ Ђ голем во О;
- тројниот член (-от, -ов, -он);
- удвоениот објект (пр. него го зедев);
- третосложното акцентирање (д'ијалект, диј'алектот, дијалект'алноста);

(Минова-Ѓуркова..., 2003:73)

Под влијание на балканските несловенски јазици македонскиот развил уште некои иновации кои што се присутни денес во јазикот, како што се:

- аналитичката компарација;
- загубата на синтетичката деклинација и преминување на аналитички начин на изразување на именските односи;
- модалните глаголски форми со *ќе*;

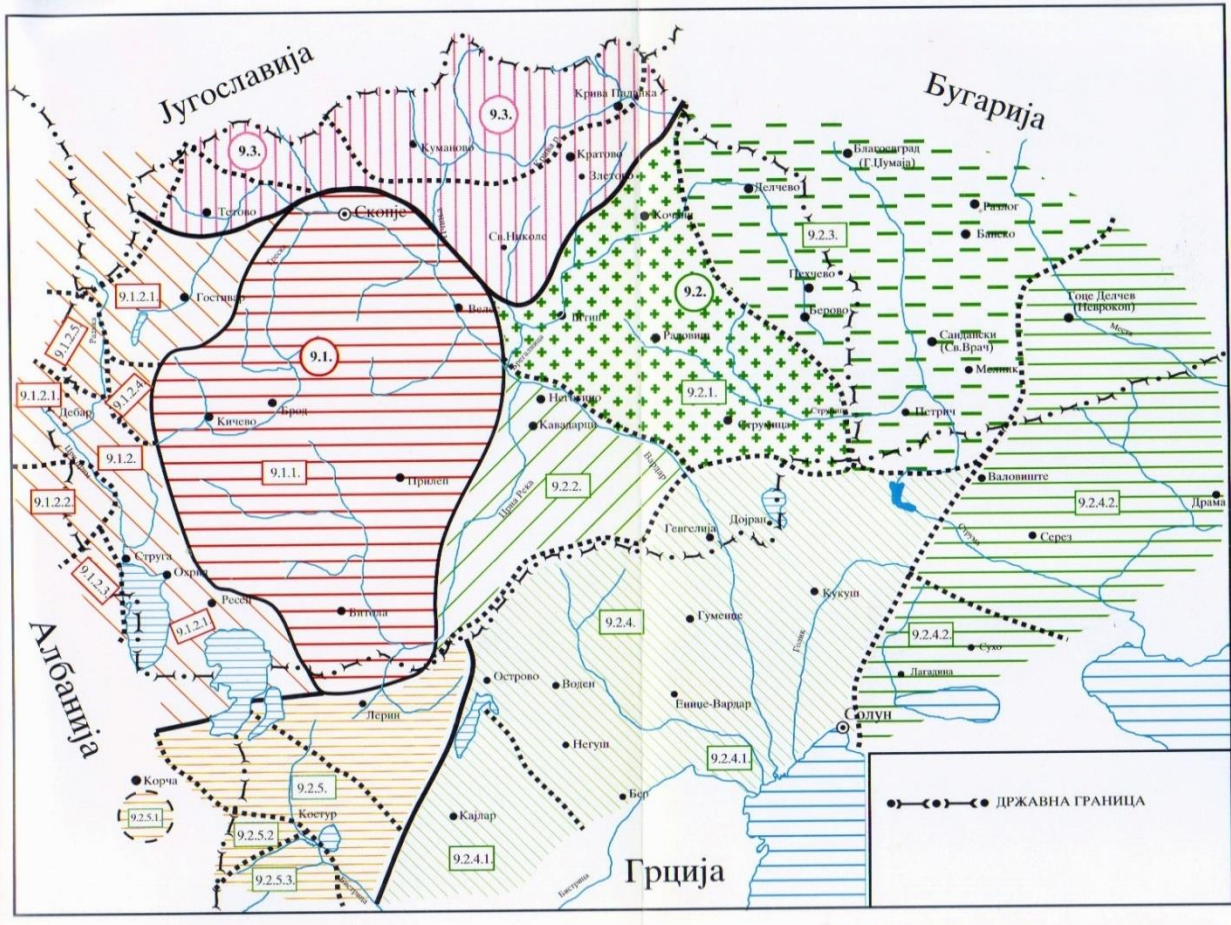
- конструкцииите со *'има/нема'*;
- конструкцииите на со *'сум' + глаголската н/т форма*; (Видоески, 2000: 20)
- загубата на инфинитивот, кој е заменет со *да-реченици*; (Видоески, 1998: 11)

1.3. МАКЕДОНСКА ЈАЗИЧНА ТЕРИТОРИЈА

Македонската јазична територија во главно го зафаќа централниот дел на Балканскиот Полуостров. На запад граничи со албанската јазична територија, чија граница во голема мера се совпаѓа со државната граница меѓу двете држави. На овој западен дел, на албанска страна има триесетина македонски населби, близу долината на реката Дрим, западно од градот Дебар и на брегот на Охридското Езеро. На југ се граничи со грчкиот јазик. Јазичната територија навлегува подлабоко на југ од денешната државна граница. Македонскиот збор може да се чуе се до линијата Грамос-Бер-Солун. Источната јазична граница се среќава со бугарскиот јазик. На овој дел постои природна граница по планински венец. На север граничи со српската јазична територија, која што се совпаѓа со државната граница меѓу државите. И во овој северен дел јазичната граница минува по природна граница сочинета од планини (Марковиќ, 2001:9). Од следново може да се каже дека со македонскиот јазик се служат и жители надвор од денешните граници на државата односно во нејзините етнички рамки, а и од страна на македонската дијаспора низ светот.

Токму на оваа територија се формира еден посебен дијалектолошки систем, со голема дијалектална разнообразност. За малешевско-пиринскиот дијалект подетално ќе стане збор во оваа дипломска работа.

Слика 1: Дијалектите на македонскиот јазик

Извор: Видоески, 1998:32

Легенда

9.1. *Западномакедонско наречје:*

9.1.1. Централни говори;

9.1.2. Западни периферни говори;

9.1.2.1. Горнополошки, дебарски, струшки, охридски и преспански говори;

9.1.2.2. Дримколско – голобрдски говор;

9.1.2.3. Вевчанско – радошки говор;

9.1.2.4. Малорекански (галички) говор;

9.1.2.5. Рекански (жировнички) говор;

9.2. *Југоисточно наречје:*

9.2.1. Штипско – струмички говори;

9.2.2. Тиквешко – мариовски говори;

9.2.3. Малешевско – пирински говори;

9.2.4. Јужни говори;

9.2.4.1. Солунско – воденски (долновардарски говори);

9.2.4.2. Серско – лагадински говори;

9.2.5. Костурско – корчански говори;

9.2.5.1. Корчански говор;

9.2.5.2. Костурски говор;

9.2.5.3. Нестрамско – костенариски говор;

9.3. *Северни говори*

2. РАЗВОЈОТ НА МАКЕДОНСКАТА ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈА

Дијалектологијата е лингвистичка гранка која се занимава со проучување на дијалектите на одделни јазици. Зборот дијалектологија потекнува од грчките зборови *dialektos* – говор, зборување и *logos* – наука. Предмет на проучување на дијалектологијата е да ги открива и проучува законитостите на настанокот на дијалектите и да го следи нивниот развој. Дијалектите може да се проучуваат во историска перспектива, нивниот развој низ временски етапи, или пак да се проучува нивната современа состојба со што се прикажува целосен преглед на фонетскиот, акцентскиот, морфолошкиот, синтаксичкиот и лексичкиот систем. Дијалектниот јазик има ограничена употреба како на територијално ниво така и на ниво на говорителите. Највеќе го среќаваме во секојдневната неформална комуникација на говорителите на одреден дијалект. Спротивно од него стои литературниот (стандарден) јазик кој претставува официјално средство за комуникација во сите области од јавното општење (образование, администрација, култура, медиуми и др.) (Андоновски, Марковиќ, Стојковки, 2009:79).

Во рамките на македонската дијалектологија среќаваме паралелна употреба на термините **дијалект** и **говор** кои означуваат територијална варијанта на народниот јазик со свое единство на јазичниот систем. Со терминот говор ја означуваме најмалата јазична заедница. Говорите имаа разликувачки, но и обединувачки карактеристики со други говори, со кои формираат поголема јазична заедница **дијалектална група** одн. **група говори**. Со понатамошно соединување на обединувачките карактеристики дијалектите формираат **наречје**. Така дијалектните групи и наречјата го сочинуваат дијалекталниот систем на еден јазик (Андоновски, Марковиќ, Стојковки, 2009:80).

Дијалектологијата како научна дисциплина представува релативно млада наука, која што се оформува во текот на деветнаесетиот век (Андоновски, Марковиќ, Стојковки, 2009:84).

По признавањето на македонскиот литературен јазик почнува и проучувањето на македонските дијалекти иако биле проучувани и пред тоа од странски слависти. Во 1947 г. Блаже Конески ја издава монографијата *Прилепски говор*, а подоцна излегуваат и други монографии и трудови посветени на македонските говори.

Основоположник на македонската дијалектологија е академикот Божидар Видоески (1920-1998). Во својот работен век има објавено повеќе од 300 труда од областа на дијалектологијата и претставува едно од најзначајните имиња на македонската и словенската дијалектологија на дваесетиот век. Бил долгогодишен професор по дијалектологија на македонскиот јазик на Филолошкиот Факултет во Скопје, основач и раководител на одделението за дијалектологија при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“. Раководител е на проектот Македонски дијалектален атлас, учесник во најзначајните меѓународни проекти *Опитословенски лингвистички атлас* и *Опито карпатски дијалектален атлас*. Членувал во повеќе меѓународни дијалектолошки и славистички комисији. Воедно е и идеен основач на Центарот за ареална лингвистика при МАНУ (Андоновски, Марковиќ, Стојковки, 2009:96).

Покрај Видоески вреди да се споменат и другите научни работници на ова поле кои го продолжуваат неговиот развој. Долгогодишниот соработник на Видоески, Коста Пеев со своите дела *Дојранскиот говор* (1979) и *Кукушкиот говор* во два тома (1988), Стојка Бојковска, Максим Каранфиловски, Васил Дрвошанов, Веселинска Лаброска, Убавка Гајдова и др (Марковиќ, стр.4).

Сите погоре споменати институции работат на различни дијалектолошки проекти, со цел да се даде што поголем увид врз дијалектолошката структура на македонскиот јазик.

По смртта на Б. Видоески неговите соработници од МАНУ издават неколку негови монографии (постхумно). Од нив ќе ги наброиме: *Дијалектите на македонскиот јазик* во 3 тома, *Географската терминологија во дијалектите на македонскиот јазик*, *Фонолошки бази на говорите на македонскиот јазик*. Професорот по дијалектологија на Филолошкиот Факултет Марјан Марковиќ во 2001 г. приредува учебник со наслов *Дијалектологија на македонскиот јазик 1*. Во 2002 г. излегува мултимедијално ЦД со звучен запис на дијалектни текстови со наслов *Преглед на македонските дијалекти* (Марковиќ, стр.4-5).

Од големо значење е и формирањето на Истражувачкиот центар за ареална лингвистика (ИЦАЛ) во 2000 г. при МАНУ, кој што претставува неформална лингвистичка ќелија како база за изработка на меѓународни лингвистички атласи. Голем број научни работници од

повеќе научни и образовни центри од земјава и странство интензивно работат на проекти со цел анализирање на веќе теренски придобиениот дијалектолошки материјал. Меѓу позначајните и опсежни проекти на центарот се проектите *Меѓународни лингвистички атласи* и објавувањето на четвртиот том на *Опитословенскиот лингвистички атлас*. Раководители на првоспоменатиот проект биле академиците Б. Видосеки и З. Тополињска, а од 2004 г. раководител е д-р Марјан Марковиќ. Центарот поседува и фонотека со околу 40 ЦД аудио записи на македонските дијалекти. Други дијалектолошки проекти на ИЦАЛ се и: *Од историјата на словенскиот вокализам* - З. Тополињска, Б. Видосеки, *Македонскиот и ароманскиот говор во охридско – струшкиот регион* – М. Марковиќ (Марковиќ, стр.5-6).

Покрај анализирањето и истражувањето на дијалектите голем предизвик е и работата врз *Македонскиот дијалектален атлас* кој што македонскиот литературен јазик сеуште го нема (Марковиќ, стр.7).

Проучувањето на оваа гранка од лингвистиката има огромно значење, затоа што ни дава увид во спонтаниот развој на јазикот кој не подлежи на нормативноста, како што е случај со стандардниот јазик. Со документирањето на дијалектите вршине зачувување на јазичното богатство на целата територија каде што се зборувал и се зборува македонскиот јазик. Дијалектолошките анализи и истражувања, заедно со пишаните споменици помагаат при откривањето на историјата на јазикот и на процесите во развојот, како што се на пр: губењето на падежите, развојот и промените во глаголскиот систем, синтаксата, влијанието на туѓата лексика и др (Андоновски, Марковиќ, Стојковки, 2009:80-81).

3. ОСНОВНИ ДИЈАЛЕКТАЛНИ ГРУПИ ВО МАКЕДОНСКИОТ ЛИТЕРАТУРЕН ЈАЗИК

На македонската јазична територија се изделуваат три основни дијалектални групи: северна, западна и југоисточна дијалектална група / северни говори, западно наречје и југоисточно наречје (Видоески, 1998: 65). Во продолжение ќе претставиме некои од главните дијалектолошки особености на наречјата од областа на повеќе јазични рамништа.

3.1. СЕВЕРНИ ГОВОРИ

Северните говори ја опфаќаат областа на пограничјето со српската јазична територија. Јужната граница на ова наречје оди до линијата Тетово – Скопје – Свети Николе – Пробиштип (Марковиќ, 2001:26). Мал дел од оваа област на исток се допира и со бугарската јазична територија (Видоески, 1998: 65). На ова подрачје се мешаат поголем број на изоглоси чиј извор на иновации се наоѓа на српска територија и црти од македонскиот јазичен ареал. Во источниот дел на наречјето се чувствуваат источномакедонските особености, а во западниот дел особености од западното наречје (Видоески, 1998:26).

1. Фонетски особености:

- замена на старото вокално **o* со *у*: *вуна, вук, јабука, жуто, кук, пуно*;
- чување на мекото **l'* во сите позиции: *љути, недеља, кошуља, поље*;
- прејотација на иницијалното *e*: *јеш, јелен, језик*;
- пазење на консонантската група *бн*: *дебне, себне*;

2. Морфолошки, синтаксички и зборообразувачки особености:

- именките на *-а* множина образуваат со наставка *-е*: *јабуке, куке, судије*; како и атрибутските зборови употребени со овој тип именки: *големи куке, бели кошуље*;

- именките од среден род на –е множина обично образуваат со наставката –ики (-иќи):
пилики – пилиќи, прасики – прасиќи, телики – телиќи;

3. Особености во глаголскиот систем:

- изедначување на презентската основа во сите лица: *вика, вика-в; носи, носи-м, носи-в; иде, иде-м, иде-в, покрај носу, иду, одн. ношу, иѓу во 1 л. едн.;*

- наставката –мо во 1 л. мн.: *имамо, носимо, сечемо;*

- наставката -в (ѷ) во 3 л. мн. на сегашно време: *имав, носив, идев, одн. имаѷ, носиѷ, идеѷ;*

- наставката –ше во 3 л. мн. во аорист: *рекоше, дојдоше, покрај рекоа, дојдоа;*

4. Други особености:

- употреба на предлозите: уз: *отишѷл уз реку, уз њега пројде;*

више: *замина више село, више пут се накачи;*

проз: *пројде проз село, проз њиву идеше;*

из: *врнаја се ис Скопје, кад отидоше из Врање;*

- употреба на сврзиците: буди: *Буди сам сирома па сам и болѷн.*

неголи - компаративно значење: *поарно је да копам у рудник неголи да седим без работу;*

- употреба на именските образувања со суфиксите:

-ача: *вампирача, дебељача, крстача;*

-уша: *водаруша, овчаруша, свињаруша;*

-оња: *лигоња, сивоња;*

-оќа: *лошоќа, глувоќа, староќа;*

-иња: *добриња, јакотиња, лошотиња, самотиња*. (Видоески, 1998: 65-67)

3.2. ЗАПАДНО НАРЕЧЈЕ

Една дијалектална целост претставуваат говорите во Западна Македонија. Во литературата се попознати како западномакедонски говори или западно наречје (Видоески, 1998:69). Во ова наречје влегуваат говорите на западното пограничје од Шар Планина и границата со српската јазична територија па до јужниот брег на Преспанското езеро. Неговата источна граница минува источно од Прилеп и Велес, а потоа свртува северно од Скопје (Марковиќ, 2001:16). Во ова наречје се чуваат некои стари црти (повеќето од морфолошка природа) чиј број расте како што се оди кон западното пограничје спрема албанската јазична територија, но постојат и иновации (Марковиќ, 2001: 17).

1. Фонетски особености:

- третосложното акцентирање: *речѐница, речѐницата, не-кѐ-сака, сувѐ-грозје*;
- губење на интервокалното *в*: *Јоан, осноа, јаор, биол, столој*;
- отсуство на гласот *х* и негова замена со *ф* (*в*) пред консонант: *јавна, бефте, чевли*; и на апсолутниот крај на зборот: *врф, праф*;
- промена на спирантите *с, з, ш* пред *ц, ч* преку *х* во *ф* (*в*): *мофче, мафца, грофче*;

2. Морфолошки, синтаксички и зборообразувачки особености:

- разликување на општата од номинативната форма кај личните и роднинските имиња од машки род кои завршуваат на *консонант*, на *-о* и *-е*: *Јован – со Јована, татко – на татка му, бате – од батета*;
- множинската наставка *-ови > оi > ој*: *волој (волови), долој, столој*;
- тројниот член: *човекот, човеков, човекон; жената, женава, женана*;

- синтетичка дативна форма кај заменки: *мене ми, тебе ти, нам ни, вам ви*; и кај лични и роднински имиња од машки и женски род: *Стојану, Марко(в)е* или *Маркоту, Мари* или *Маре*;

3. Особености во глаголскиот систем:

- наставка *-т* во 3 л. едн. на сегашно време: *имат, носит, јадет*;
- конструкциите со *'има / нема'* и глаголска придавка во среден род: *има работено, имаше работено, имал работено, ќе имаше работено*;
- предлогот *врз* не се употребува;
- деминутивниот суфикс *-уле*, кој може да се комбинира со други деминутивни суфикси (*-че+уле; -це+уле*): *детуле, женчуле, брадичуле*.

(Видоески, 1998: 70-71)

3.3. ЈУГОИСТОЧНО НАРЕЧЈЕ

Во третата дијалектна група спаѓаат југоисточните говори или источното наречје (Видоески, 1998:71). Територијата на ова наречје е најголемо и се шири источно и јужно од западномакедонските говори (Марковиќ, 2001:21). Во оваа група ги вклучуваме и солунско – воденските говори во Егејска Македонија и македонските говори во Пиринска Македонија (Видоески, 1998:71). Ова наречје е помалку хомогено од западното, неговите особености (стари или нови) не претставуваат компактна затворена целина (Видоески, 1998:21). Исто така во оваа дијалектна група спаѓа и малешевско – пиринскиот дијалект на кој ќе се посветиме понатаму во дипломската работа.

1. Фонетски особености:

- акцентот по место е неопределен: може да стои на секој слог со помали ограничувања во некои говори и на некои категории зборови, па следствено тој нема ни синтагматски карактер;

- интервокалното *в* се пази редовно во сите источни говори: *говедар, јавор, глава*;
- постоење на фонемата *х* на поголем ареал: *бех, кожух, бехме*;
- консонантите *с, з, ш* пред африкатите *ч, џ* обично остануваат неизменети: *мошче, кришче, крушче, пушче*.

2. Морфолошки, синтаксички и зборообразувачки особености:

- генерализација на номинативната форма кај имиња од машки род: *Јован – на Јован, сос Јован*;
- еднословните именки од машки род во множина завршуваат на *–ове*: *волове, столове, вирове*;
- членски форми на *–ов* и *–он* нема;
- како лична заменка за 3 л. се употребува само *он* (*она, оно, они*);
- дативниот однос се искажува редовно со *на* и кај заменките: *на мене ми, на него му, на кого му рече*; и кај личните имиња: *рече му на Стојан, на Марко, на Мара*;

3. Особености во глаголскиот систем:

- наставка *–т* во 3 л. едн. на сегашно време отсуствува: *вика, сече, носи*;
- 3 л. мн. од глаголот 'сум' гласи *са*;
- формите од конјугацијата со '*има*' се среќаваат ретко;
- перфективен презент во независни реченици со повторливо значење: *Шчом флезе башчата ф кашчи, детето се уплаши, земе книгата и зафана да работи*;

4. Други особености:

- изразување на присвојност само со предлогот *на*, а не со *од*;
- кратките заменски форми обично стојат зад глаголот: *караа се, расипа се работата*;
- недоследна употреба на двојниот објект. (Видоески, 1998: 72-73)

4. МАЛШШВСКО – ПИРИНСКИ ГОВОРИ

4.1. ЈАЗИЧНА ТЕРИТОРИЈА

Малешевско – пиринските говори/дијалект спаѓаат во групата на југоисточното македонско наречје. Географските одредници на овој дијалектолошки ареал сегаат и надвор од границите на Македонија. На македонското подрачје ги опфаќаат областите на Пијанецот и Малешевијата (Марковиќ, 2001:111). Овде спаѓаат говорите на градовите Берово, Пехчево и Делчево заедно со селските подрачја кои административно припаѓаат кон нив (Бетински, 2013:12). Во Пиринска Македонија (денес во Бугарија) ги опфаќаат говорите по долината на реката Струма, во правец од планината Рила до планината Беласица. На запад говорите граничат со штипско – струмичките, каде природна граница претставуваат планините Огражден, Малешевските и Голак. На источниот дел граничат со разлошкиот и неврокопскиот говор со планината Пирин како природна граница (Марковиќ, 2001:111). Македонските дијалекти во Пиринскиот дел на Македонија се најзагрозени и им се заканува исчезнување заради влијанието на стандардниот бугарски јазик (Тоевски, 2010).

Малешевско – пиринските говори со одредени карактеристики се диференцираат од другите говори во југоисточното наречје, а се поврзани со штипско – струмичките говори. По други карактеристики пак се изделуваат од штипско – струмичките говори (Марковиќ, 2001:111). Во продолжение ќе ги наведеме и двете групи на карактеристики.

4.2. СЛИЧНОСТИ СО ШТИПСКО-СТРУМИЧКИТЕ ГОВОРИ

Во оваа група карактеристики спаѓаат карактеристиките од дијалектниот карактер, а тоа се:

1. резултатите од замената на носовката **o*;

Носовката и во двата говора е заменета со /*a*/: *мака, пат, рака*.

2. резултатите од замената на секундарниот ъ₂;

Секундарниот ъ₂ во коренот на зборот е заменет со /a/: *магла, маска, Бадник*.

3. резултатите од замената на вокалите **o*l и **or*;

Како резултат на местото на **or* среќаваме вокален изговор без призвук: *др^oво, пр^oво, ср^oце*.

Замена на вокалот **o*l со /ǎ/: *вак, жǎто, сǎза, пǎно, вǎна*.

4. појава на согласката *x* во различни положби;

Се јавува на крајот на збороформите: *бех, врх, врах*, а на крајот на слогот пред согласка или се испушта или се јавува скратено, придушено: *бех – бе^xме, ве^xто*.

Кога се јавува во односна позиција може да се случи премин на $x > j$: *мајне (<махне), мејлем (<мехлем), нијно (<нихно)*.

5. појава на членската морфема без *-t*: *рибаро, измиќаро*.

6. проширување на личните заменски форми со партикулата *ка*: *јаска, тиска, менека, тебека, назека, вазека* (Марковиќ, 2001:111).

4.3. РАЗЛИКИ ОД ШТИПСКО – СТРУМИЧКИТЕ ГОВОРИ

Оваа група на карактеристики е доста поголема од претходната. Во оваа група ќе ги наброиме следниве карактеристики:

1. карактерот на акцентот кој може да биде:

- подвижен: *женá – женáта – женíте - : жéни,*

- парадигматски: *ба́ба – ба́бата – ба́би – ба́бите,*

- неподвижен акцент на суфиксот: *бога́т, бога́та, бога́то, бога́ти,*

- акцент на последниот отворен слог: *прасé, прасéто, прасéта, прасéтата;*

Подвижниот тип на акцент се среќава и кај придавски зборови, кај одреден тип глаголи, во императив и кај глаголската л-форма (Марковиќ, 2001:111).

2. континуантот на секундарниот њ₂ во групите **trb* и **tmb* на крајот на зборот каде се јавува /e/: *вѐтер, ѝтер, сѐдем, óсем, седемдесѐ, осемдесѐ* (Делчево, Пехчево, Благоевград);

3. развојот на некои консонатски групи:

- /с/ и /ж/ пред африкатите /ц/ и /ч/ се измениле во /х/: *нож – нохчѐ, прасѐ – прáхци,*

- премиот на групата /кт/ во /хт/: *лáкти – лáхти,*

- чување на групата /вн/: *одáвна, рáвно, плéвна, глáвна,*

4. палатализација на к > к', зад палатална согласка: *мáјка > мáќа, вúјко > вúќо,*

5. палатализација на крајното /т/ (/д/) > к': *нóкот > нóкоќ, лáкот > лáкоќ, студ > стук, гóспод > гóсноќ, зет > зек,* (Оваа особеност се среќава и во источната периферија на струмичките говори, во дојранскиот и кукушкиот говор.)

6. двојност во изговорот на групите /шт/ и /жд/:

- во пиринскиот говор се изговара *шт, жд*: *óште, огни́ште, гу́штер, дожд,*

- во Пијанечката област се изговара *шт, жд*: *гу́штер, кле́шти, дожд,*

- во беровскиот говор се изговара *шч, жц*: *гу́шчер, огни́шче, ни́шчо.* (Марковиќ, 2001:112)

7. архаизми во областа на морфологијата:

- членската морфема за м.р. зад некогашните палатални согласки, како и зад /ј/ се прегласува /o>e/: *крај > краѐ, кон (коњ) > ко́не, бел > бѐлие,*

- множинската наставка –е кај повеќесложните именки од м.р. зад некогашните меки консонанти се чува неизменета: *разбóј – разбóе, овчáр – овчáре,*

- чување на трите глаголски групи *a, e* и *и* група: *ѝма, нóси, перѐ,*

- во 3л. имперфект, освен наставката –а се среќава и разширената морфема –аше: *имаа, копаа VS имааше, седéаше, јадеаше,*

- проширување на императивната множинска наставка –ете и на глаголите од групата –а: *вие бéжете, вќкете;* во некои говори тематскиот вокал /e/ се проширил и на 2 л.едн.: *бéге, ѝгре,*

- глаголската л-форма во можина завршува на –ли: *били́, могли́, рекли́, имáli,*

- изедначување на тематскиот вокал во формите на глаголскиот прилог според глаголите на -е и –и (во Малешевијата): *оде́еки, седéеки, гледéеки (гледајки), вичéеки (викајки),*

- од старите помошни глаголи се употребуваат по две минато определни форми: *бéх VS бидéх, бéше VS бидé, не кéх (не хтех) VS не хотх, не кéше (не хтéше) VS не хте, не хтéа VS не хтóа,*

- прилошки образувања со наставката –чката: *седичкáта, лежичкáта,*

- образување аугментативни и пејоративни форми со суфиксот –етина: *мометина́, бабетина́; -урка: кашчурка, теслурка; -ина: биволина́, ајдучина́, селачина́,*

- честа употреба на предлозите: “воз“: *Оди воз реката. (Оди по реката.)*

“срешчу“: *Срешчу него. (Спроти него.)*

- предлогот *врз* се јавува во разновидноста *врез*: *Падна врез него.*

(Марковиќ, 2011:113)

4.4. БЕРОВСКИ ГОВОР

Беровскиот говор го опфаќа подрачјето на градот Берово и селата кои административно припаѓаат кон градот. Спаѓа во малешевско пиринските говори и е дел од југоисточното македонско наречје. Ова подрачје е подрачје со најголема концентрација на жители од територијата што ја зафаќаат малешевско-пиринските говори во границите на Република

Македонија. Беровскиот говор е еден вид репрезентант за малешевското говорно подрачје затоа што ги содржи речиси сите негови главните особености (Бетински, 2013:12).

Малешевско пиринските говори се едни од најскромно истражените дијалекти. Тоа го покажа и самото пребарување на литература, која што е навистина малубројна. Посебна публикација која би ги обработувала само нив досега не постоеше, но се споменувани во склоп на други кои ќе бидат наведени во продолжение. Од неодамна (почетокот на 2014г.) се појави публикацијата на авторот Илија Бетински која што го обработува само говорот на беровско и носи наслов *Беровскиот говор-дијалектолошки запис*. Во неа систематично се наведени сите позначајни карактеристики на говорот на ниво на секое јазично рамниште, фонологија, морфологија, синтаска, зборообразување. Токму оваа публикација ќе ни биде основа за наведување на карактеристиките на беровскиот говор и анализирање на одбраните дијалектолошки текстови. Овој запис треба да биде поттик за понатамошно истражување на говорите затоа што заради недоволната посветеност кон нив може да се доведе под прашање воопшто нивниот опстанок, посебно во деловите на Пиринска Македонија каде бугарската власт не го признава македонскиот јазик. Со проучувањето ќе се помогне да се зачува јазикот, а последично и македонскиот идентитет.

Приказ за малешевските говори среќаваме во трудот *Малешево и Малешевци* на Јеремија Павловиќ од 1928 година, за кој што авторот Бетински е критичен, со објаснување дека Павловиќ немал доволно стручна подготовка за собирање, забележување и коментирање на дијалектен материјал. Во трудот Павловиќ тврди дека малешевскиот говор може да се забележи само кај оној дел од населението кој не бил под бугарско влијание, а тоа биле малешевските муслимани и пастирите кои не посетувале училиште (Бетински, 2013:8).

Неколку карактеристични црти на малешевските говори се изнесени и во студијата на Вождар Видоески: *Македонските дијалекти во светлината на лингвистичката географија* од 1962/63 г. (Бетински, 2013:7). Главните карактеристики на акцентот на овие говори се прикажани во поглавјето Акцентските системи во македонскиот дијалектен јазик во студијата *Полско – македонски, граматичка конфронтација* издадена од МАНУ 1999 г.. Неколку забелешки се среќаваат и во студијата на Блаже Конески: *За некои*

морфолошки пречки на фонетските промени во македонскиот јазик од 1962/63 г. (Бетински, 2013:8). Кратки белешки се изнесени и во збирката *Малешевски народни песни*.

4.4.1. ВОКАЛЕН СИСТЕМ

Вокалниот систем во беровскиот говор се состои од шест самогласки. Тоа се самогласните фонеме: *и, е, ѿ, а, у* и *о*. Една од главните карактеристики на говорот е чистиот и јасен изговор и на самогласките и на согласките, освен посебниот изговор на фонемата *ѿ* и на звучниот глас *у*. Артикулацијата на гласот *ѿ* е нешто поназад од вокалот *а*, а степенот на отворот е помал од степенот на отворот на самогласките *о* и *е* и е близок до самогласката *у*. На фонолошки план, самогласниот систем го претставуваме на следниов начин:

и	у
е	о
ѿ	
а	

(Бетински, 2013:13)

Од историските промени во вокалниот систем ги издвојуваме следниве:

1. рефлекси на старословенската носовка *Ѫ* се вокалите *а* и *у*:

- *Ѫ* > *а* (во акцентирани позиција): *ва́глен, ва́дица, ва́зол', га́ба*; (Бетински, 2013:14)

- *Ѫ* > *а* (во неакцентирани позиција): *важé, вато́к, газичка́та, галаба́рник*;

- *Ѫ* > *е*: *дебо́к, дебoчинá, дебóчко*;

- *Ѫ* > *у*: *г'ужва, н'ужда, руч'ок*.

2. рефлекс на носовката *Ѧ* е главно вокалот *е*: *етр'ва, едер, ждребé, кла́денец*;

3. вокалот Ъ има рефлекс *e*: *бе́да, бе́ден, бе́ла, бес, бесне́е*;

4. вокализација на полугласовите (еровите ъ и ъ) во т.н. силна позиција:

- ъ > о: *во́шка, д'ош, дожме́, дѓжцове, опино́к (опинци)*;

- ъ > е: *д'ен, венѐц, овѐс, бо́лен*. (Бетински, 2013:15)

5. рефлекс на вокалното /л̥/ е вокалот ѣ:

- во акцентирана позиција: *ва́к, ва́на, жа́чка*;

- во неакцентирана позиција: *ва́чица, ва́чов, ма́чалив*; (Бетински, 2013:16)

- други рефлекси на вокално /л̥/: ол: *зо́лва, зо́лвите*;

а: *ја́бака, ја́баки*;

у: *Буга́рија, буга́рин*;

6. среќаваме и примери на вокално р̥: *в'рзе, зав'рне, м'рсен, п'рска*; (Бетински, 2013:17)

Од другите појави во вокалниот систем интересна е појавата на непосреден допир на два или повеќе вокали до која доаѓа најчесто поради губење на некои согласки. Оваа појава е позната и во некои други македоснки говори.

Примери: *аа*: *ба́а (бае), ма́ане, саба́але*;

ае: *забора́ен, за́ем, зна́е, зна́ем*;

ее: *в'еене, гледѐеки, носѐеки, обелѐе, оглуше́е*; (Бетински, 2013:18)

ии: *возди́ине, ни́ино, сти́ине*;

иее: *миѐеки*;

оее: *роѐеки (пчелите)*. (Бетински, 2013:19)

4.4.2. КОНСОНАНТСКИ СИСТЕМ

Консонантскиот систем во беровскиот говор е составен на следниов начин:

<i>експлозивни</i>	<i>фрикативни</i>	<i>африкати</i>	<i>сонанти</i>	<i>полувокал</i>
п т к	в с ш (х)	ц ч ќ	н - њ	
б д г	(ф) з ж (ѣ)	(с) (џ) ġ	м л – л' - љ	ј
			р	

Од горенаведените консонанти се гледа дека постои глас кој го нема во литературниот јазик а се одбележува со γ и е звучна варијанта на гласот х (Бетински, 2013:20). Таквиот глас Бетински го забележува во примерите: *еула, дууна, издиуна, тиуна* (времето), *теуна* (мир, тишина) каде х преминува во звучен спирант пред сонанти (Бетински, 2013:23).

Како најзабележливи карактеристики во консонантскиот систем на говорот ќе ги наброиме следниве:

1. Специфичност која се јавува само во овој говор е различниот изговор на гласот л, кој се јавува во три варијанти: тврдо л: *дóлове, иглá, лáмба, ловџија, лубениџа;*

полумекo л': *бунéл'а, л'убóф, л'у́тен, кошóл'а, пишчóл';*

мекo љ: *пишчољé, учитељe, учитељето, Биљáна, иљадáрка.*

(Бетински, 2013:20-22)

2. Процесот на потполно губење на гласот х или на негова замена со други консонанти заради пополнување на празнината по неговото губење.

- Губење на гласот х кај членувани именки што завршуваат на х: *бу́х – буó – буóве, грéх – грeó – грéове.*

- Се појавуваат и именки со крајно х кое во множина се заменува со с, резултат на втората палатализација од старословенскиот јазик: *орéх – орeó – орéси, кожу́х – кожуó – кожу́си.*

- Губење на гласот *x* на почетокот од зборот како во домашни лексеми така и во заемки: *абѐр, арамија, оро, рана* (храна, јадење).

3. Зачувување на гласот *v* во интервокална положба: *арчове, вековит, волóве, убавина, човѐк*, и на консонантската група *vn*: *внуќ, зглавница, одавна, плевна, равно*. Гласот *v* преминува во *f* на крајот на зборот и пред безвучен консонант: *каменлиф, кадраф, крф, мрѐфка, офци*. (Бетински, 2013:23-25)

4. Преминување на фрикативот *z* во *s*: *бенсин, бронса, ѕвезда, ѕвонче, ѕидар* (Бетински, 2013:25).

5. Глајдот *j* го среќаваме:

- во збирна множина кога именката не е придружена со број: *брѐтја, гóсје, до́ктурје*;

- кај глаголи: *заборѐвја, направѐвја, препрѐвја*;

- во зборови каде бил присутен и во старословенскиот јазик: *таја* (само во народните песни), *тија* (тие);

- во зборови од турско потекло со суфиксот *-ија*: *аберија, везарија, вересија*;

- во глаголски форми на аорист 3. л. множина: *заборија, затворија, наврвија, растурија* (Бетински, 2013:26).

6. Од консонантски групи кои ги среќаваме во беровскиот говор ќе ги наброиме следниве:

- **tj* и **kt* > *шч* – *гашчи, горешчина, гушчер, кашча, кашчичка, лѐшча*;

- **dj* > *жџ* – *вѐжџа, вѐжџи, вижџа, гражџанин, дожџе* (< дош), *межџа*;

- **skj, *stj, *zgj, *zdj* > *шч* и *жџ*: *клѐшчи, бунишче, странишче; вѐтришча, мажџишча*; (Бетински, 2013:29)

4.4.3. АКЦЕНТСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ

Во македонскиот јазик акцентот има определено место и е динамичен што значи дека се наоѓа на точно определен слог (место) и дека го одликува силата на издишната струја. Акцентот во македонскиот јазик паѓа на третиот слог од крајот на зборот кај третосложните и повеќесложните зборови (Конески, 1986:109).

Најкарактеристична црта на беровскиот говор е акцентот, како по местото на акцентот така и по неговата честа морфолошка улога (Бетински, 2013:107).

Во беровскиот говор среќаваме **именки** на кои што бројот на слогови се движи од еден до пет слогови. Според истражувањето на Бетински акцентот кај именките е ограничено слободен и во повеќето случаи парадигматски (Бетински, 2013:44). Во должината на вокалите и видот на акцентот нема отстапувања кои би биле различни од стандардниот јазик (Бетински, 2013:107). Под ограничено слободен подразбираме дека акцентот може да стои на сите слогови кај именката, освен на првиот слог од крајот на зборот. Под парадигматски подразбираме непроменување на акцентското место низ целата парадигма.

- парадигматски акцент: *бра́т – бра́то – бра́тја – бра́тјата;*

важé – важéто – важéта – важéтата;

балти́ја – балти́јата – балти́и – балти́ите;

казана́рница–казана́рницата– казана́рници – казана́рниците.

Во мал број случаи акцентот може да биде и подвижен поради морфолошки причини каде што има разликување на членуваната форма за еднина од формата за множина.

- подвижен акцент: *дрва́р – дрва́ре : дрварé – дрварéто;*

офча́р – офча́ре : офчарé – офчарéто.

Подвижен непарадигматски акцент среќаваме во следниве примери:

де́л – де́лове – де́ловето : делó;

вене́ц – вене́цо – венци́те : венци;

жена́ – жена́та – жени́те : жéни (Бетински, 2013:44-46).

Акцентот кај **придавките** може да биде слободен или парадигматски.

Акцентот кај еднословните придавки останува на вокалот во коренот на зборот без разлика дали зборот добива слоговно проширување или не.

Пример: *бél, бéла, бéло, бéли; бéлие, бéлата, бéлото, бéлите.*

Поголемиот дел двосложни придавки имаат акцент на вториот слог од крајот на зборот, а останатиот дел имаат акцент на првиот слог низ целата парадигма.

Пример: - *áрен, áрна, áрно, áрни; áрние, áрната, áрното, áрните*

- *зелén, зелéна, зелéно, зелéни; зелéние, зелéната, зелéното, зелéните*

(Бетински, 2013:47)

Акцентот кај третосложните придавки може да биде на сите три слога.

Пример: - *б'éроски, б'éроска, б'éроско, б'éроски; б'éроские, б'éроската, б'éроското, б'éроските*

- *човéчки, човéчка, човéчко, човéчки; човéчкие, човéчката, човéчкото, човéчките*

- *горделив, горделива, горделиво, горделиви; горделивие, горделивата, горделивото, горделивите*

(Бетински, 2013:48)

Четрисложните придавки може да имаат акцент на четвртиот, третиот или на вториот слог од крајот на зборот.

Пример: - *нэкугашен, -шна, -шно, -шни; -шние, -шната, -шното, -шните*

- *велиденски, -а, -о, -и; -ие, -ата, -ото, -ите*

- *македóнски, -а, -о, -и; -ие, -ата, -ото, -ите*

(Бетински, 2013:49-50)

Акцентот кај **броевите** може да падне на првиот, вториот, третиот или четвртиот слог од крајот на зборот.

Пример: - *едѐн* - *чети́ри* - *идина́есе* - *чети́риесе*

(Бетински, 2013:50-51)

Акцентот кај **личните заменки** во еднина најчесто паѓа на последниот или на првиот слог од крајот на зборот (1.л.ед. *ја́зе*, 3.л.ед. жр. *она́*). Лично предметните заменки и од нив изведените заменки ќе ги наброиме заедно со нивниот акцент, а тие се:

Лично-предметни: *ко́ј*- за лица;

што́- за предмети;

чи́, *чија́*, *чије́*- за машки, женски и среден род.

Изведени лично-предметни: за лица – *н'екуј*, *н'екујси*, *на н'екуј*, *с'екуј*, *н'икуј*;
за предмети – *н'ешчо*, *с'ешчо* (*с'енешчо*), *н'ишчо*.

Показни заменки во беровскиот говор се:

- за предмети во наша непосредна близина во еднина: *то́ве*, *та́а*, *това́*

во множина: *ти́ја*.

- за предмети подалеку од нас во еднина: *о́не*, *она́а*, *онóва*

во множина: *они́ја*.

- за предмети просторно неопределени во еднина: *то́ве*, *та́а*, *то́ва*

во множина: *они́ја*. (Бетински, 2013:52-54)

Предлозите карактеристични за говорот се акцентираат на следниот начин. Двосложните предлози најчесто имаат акцент на вториот слог од крајот на зборот (пр: *за́рат* (=за́рад), *ка́рши*, *му́гу*, *про́тив*, *со́се*, *спро́ти*, *у́кул*). Кај третосложните акцентот паѓа на третиот (пр: *на́кее*, *о́ткее*, *по́крее*) и на првиот слог (пр: *одова́т*, *одона́т*) од крајот на зборот (Бетински, 2013:54-55).

Кај **прилозите** ја имаме следнава ситуација со акцентирањето. Двосложните имаат акцент на вториот (пр: *бли́ску*, *ду́ри*, *бри́шко*, *зи́ме,о́шче*) и на првиот (пр: *едва́ј*, *една́ш*, *куга́*,

навám) слог од крајот на зборот. Трисложните прилози имаат акцент на третиот (пр: *двáпати, óпáко, дóвека, óтпpво*), вториот (пр: *далéко, озгóре, денéска, оздóле*) и на првиот (пр: *досегá, онакá, затовá, отсегá*) слог од крајот на зборот, додека четирисложните на четвртиот (пр: *нáопако, óпáкото, пóнаонам*), третиот (пр: *донéкаде, насéкаде, понéкугаи*) и вториот (пр: *одоздóле, одозгóре, одонáде*) слог од крајот на зборот (Бетински, 2013:55-58).

Акцентот кај **глаголите** во беровскиот говор ги има следните карактеристични особености. Во поголемиот број глаголи од сите групи (*A, E* и *И* група) акцентот паѓа на кореновата морфема: *A* – група: *вíкам, вíкаш, вíка; глéда, дáва, дигну́ва, жвáка;*

E – група: *плáче, смéе, ткáе;*

И – група: *брíчи, жáли, жéни.*

Глаголите кои имаат префикс имаат акцент на префиксот (пр: *дóкарам, дóнесам, íзбpича*). Доколку станува збор за глаголи со префикс во 2. или 3.л. еднина или множина акцентот паѓа на коренската форма на зборот (пр: *докáраш, докáра, докáраме, докáрате*) (Бетински, 2013:71).

Акцентот кај простите глаголски времиња (сегашно време, минато определено свршено и минато определено несвршено време) не е врзан на определн слог, но е парадигматски и стои на истиот слог низ целата парадигма. Тој има улога и на морфолошки знак кај сите групи и раздели освен кај *и*-група *e*-раздел. Така на пример во 3.л. еднина сегашно и во 2. и 3.л. еднина минато определено свршено време ги среќаваме следниве форми: *вíка – вика́, нóси – носí, навре – наврé, сéче – сечé, мéте – метé. Глаголската л-форма* најчесто има акцент на првиот слог од крајот (пр: *живеáл, везáл, дремáл, плакáл*), **глаголската придавка** на вториот слог од крајот (пр: *нóсен, изгóрен, лéжан, вíкнен*), **глаголскиот прилог** на третиот слог од крајот (пр: *викéеки, носéеки, лежéеки, лижéеки*), а **глаголската именка** на вториот слог од крајот (пр: *вика́ње, носéње, горéње, лежáње*) на зборот (Бетински, 2013:71-72).

Кај двосложните **сврзници** имаме примери кога акцентот кај некои од нив паѓа на првиот слог од крајот (пр: *амí (=да), кугá, зашчó, билó...билó*), а и примери кога паѓа на вториот слог од крајот (пр: *óти, сáмо, áко, кáто, áма*) на зборот. Кај третосложните може да биде на еден од трите слога (пр: *затовá, додéка, шчóтуку*) (Бетински, 2013:73). Акцентот кај **частиците** е зависен од акцентската целост, се разбира ако е присутна. Постојат случаи

кога частицата останува без акцент (пр: *Дур да се сѐтиши, ќе ојде реисо.; Сал тѐ ле дојдѐ?*) (Бетински, 2013:74)

5. РЕЗУЛТАТИ ОД АНАЛИЗА НА ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ТЕКСТОВИ

Во ова поглавје се прикажани резултатите од анализата на дијалектолошки текстови од хрониката *Берово во просторот и во времето* на авторот Благоја Алексов издадена во 2003 година. Во анализата влегоа 35 кратки комични дијалектолошки текстови од беровскиот говор. Текстовите имаат комична содржина. Собрани се и запишани лично од страна на авторот на хрониката од луѓе кои живеат во Берово. Авторот ги има вклучено овие дијалектолошки текстови како би покажал уште една од карактеристиките на беровскиот крај покрај другите општествени теми обработени во хрониката.

Сакавме да ја видиме застапеноста на карактеристиките на малешевско-пиринскиот дијалект во самите текстови врз основа на оние карактеристики, кои што ги наведува авторот Илија Бетински во својата монографија *Беровкиот говор-дијалектолошки запис*. Исто така оценивме кои од нив биле најчести. Покрај тоа во самите текстови ги одбележивме и местата на акцентот кај зборовите, затоа што самите текстови не ги вклучуваа. Резултатите ќе бидат прикажани во неколку потпоглавја, во зависност од тоа дали станува збор за карактеристики од вокалниот, консонантскиот или акцентскиот систем.

5.1. ВОКАЛНИ КАРАКТЕРИСТИКИ

Од карактеристиките во вокалниот систем во текстовите беа застапени скоро сите предходно наведени во поглавјето за карактеристиките во вокалниот систем на беровскиот говор.

1. Рефлекси на: старословенските носовки, вокалот Ъ, еровите Ъ и Ь, вокално л̣:

• Ж > а: рака, ма́ча, ка́шча, важе́, маша́, каде́;

• Ж > е: дебо́к;

- Ж > у: муабет, чужца, ручок, суд, судија, чудо;
- Л > е: коне, ред, тешок, чешка;
- Ъ > е: оцена, оцени, нешто, седи, невеста;
- Ъ > о: дожце, дож;
- Ъ > е: ден;
- л̣ > ѝ: жати, најжатите, пожатели, мачелив, вак, каца, прекаца, мазе, пан, санце;
- > у: бугаре, бугарето;

2. Појава на вокално *р̣*: вршидба, крст, завшил, свекрва, дрво, држи, трговец, грб, заврти, црпе, обрнува, прска, тркала, крчма, врне, црвена;

3. Непосреден допир на два или повеќе вокали:

aa: сваа, поминаа, исаанува, наќаца, викаа, искараа,

ae: забораен,

ea: греала,

ee: грее, остарее,

oo: доодење,

uu: дууне.

Оценка: Од карактеристиките во вокалниот систем најчесто се појавуваа: рефлексот на вокалното *л̣* во *ѝ*, рефлексот на старословенската носовка Ж во *а*, појавата на вокалното *р̣* и непосредниот допир на вокалите *aa*. Најретко се појавуваа рефлексите на еровите *ъ* и *ь*, рефлексот на носовката Ж во *е*, како и непосредниот допир на вокалите *ae*, *ea*, *uu*.

5.2. КОНСОНАТСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ

Исто така и овде ги забележивме сите предходно споменати карактеристики од консонантскиот систем, се разбира во различен квантитет. Еве и нивни примери.

1. Три варијанти на гласот л:

тврдо л: учител, лубеница, пријател, каџ, миразлика, излак, калдрма, јаџ,

полумекo л': пл'итар, зел'ен, л'егни, гул'ем, недел'а, бунел'а, мал'ечко, бил'етар,

мекo љ: пријателџе.

2. Губење на гласот *x* во членувана и множинската форма: страџ-страо'-страоџе, сиромах-сиромао-сиромаџи, пастуџ-пастуо'-пастуџи, смеџ-смео'-смеоџе.

3. Зачуваноста на гласот *v* во интервокална позиција: бановина, това', човеќ, запишува (пополнува), цамоџе, разбушаџен, забави, кавиор, одбива.

4. Премин на фрикативот *z* во *s*: надсаџ, саџан.

5. Глајдот *j* го имаше во следниве случаи: збирна множина: образџе',

збор од турско потекло: кондурџија,

6. Консонатски групи: *шч*: каџшча, шчџрка, баџшча, шчо', нишчо, нешчо, ошче, зашчо', испраџшча.

Оценка: Од консонантските карактеристики во текстовите највеќе се појавуваа тврдото и полумекото *л*, интервокалноста на гласот *v* и консонантската група *шт*. Останатите наброени карактеристики беа во значајно помал број.

5.3. АКЦЕНТСКИ КАРАКТЕРИСТИКИ

Акцентот на зборовите во текстовите не беше воопшто обележан. За потребите на анализата беше додаден акцентскиот знак (') кај сите зборови, со цел да се види отстапувањето на акцентското место во споредба со стандардниот македонски јазик. За да

се добие впечаток дека навистина има разлика помеѓу дијалектот и стандардот, посебно на акцентско ниво и ниво на лексиката, даваме примери на текстови напишани прво на беровски говор, а потоа и препишани на стандарден македонски јазик, со одбележување на акцентот.

Текст 1:

Суи ноџе (запис на дијалект)

Било зимно време, ногу студено. Од ка завршил ручоко, свекоро си прилеѓнал на едино кревет, а свекрвата на другије. Шпорето разботено горело, а врата на кутијата од шпорето била отворена и разтегнена сос машата. Снаата седнала на стола и турила нозете фов кутијата на шпорето, да ги греје. Тоа го приметил свекоро, па и рекол: -Снао, варди да не ти исаанат нозете кат на свекрва ти, оти и она ги грееше тека. (Алексов, 2003:185)

Суви ноџе (запис на стандарден јазик)

Било зимно време, многу студено. Откако завршил ручекот, свекорот си прилеѓнал на едниот кревет, а свекрвата на другиот. Шпоретот разботено горел, а вратата на кутијата од шпоретот била отворена и затегната со маџа. Снаата седнала на столот и ги ставила нозете во кутијата од шпоретот за да ги нагрее. Тоа го забележал свекорот, па и рекол: - Снао, пази да не ти се исушат нозете како на свекрва ти, оти и таа ги грееше така.

Текст 2:

Ги мрази Бугарите (запис на дијалект)

За време на бивша Југославија, еден ученик требало да поправи слаба оцена, двојка по историја фов Граѓанската школа. Предметот го предавал учител, учесник во Балканските војни. Договорено било ученико, иначе син на познат чаршијар во Берово, наредније ден да ја поправи оценоката. Куга утрије ден дошел часо по историја, учитело го дигнал ученико и го пита: -Ајде, кажи нешто за Втората балканска војна. Ученико не знајал ништо да каже, ама бил снаодлив, па знаејќи му ја слабата точка на професоро, му одговорил: -Не мога, професоре, јас ги мрза Бугарето. Професоро бил задоволен од одговоро, па му рекол: -Седи, еве ти четворка. Петка не мога да ти дам, ја задржувам за себе, оти јас повеќе ги мрза од тебе. (Алексов, 2003:187)

Ги мрази Бугарите (запис на стандарден јазик)

За време на поранешна Југославија, еден ученик требало да поправи слаба оцена, двојка по историја во Граѓанската школа. Предметот го предавал учител, учесник во Балканските војни. Било договорено ученикот, инаку син на познат чаршиски човек во Берово, наредниот ден да ја поправи оценоката. Утредента кога дошол часот по историја, учителот

го ди́гнал уче́никот и го пра́шал: -А́јде, ка́жи не́што за Вто́рата ба́лканска во́јна. Уче́никот не́знаел ни́што да ка́же, а́ма бил снао́длив, па знае́јќи му ја сла́бата то́чка на профе́сорот, му одго́ворил: - Не́можам профе́соре, ја́с ги мразам буга́рите. Профе́сорот бил задово́лен од одго́ворот, па му ре́кол: - Се́ди, е́ве ти че́творка. Пе́тка не́можам да ти́дадам, ја задр́жувам за́себе, биде́јќи ја́с пове́ќе ги мразам о́д тебе.

Од акцентската анализа може да заклучиме дека акцентот во беровкиот говор е слободен, односно отстапува од правилата за третосложното акцентирање, особеност на стандардниот македонски јазик. Освен таа карактеристика, се забележува навлегување на стандардната лексика во дијалектот. Еве неколку примери.

Примери од стандардната лексика:., 1. Не́кој... 2. Одго́ворот гла́сел:... 3. ...се́мејство... 4. ...ода́јата... 5. ...знае́јќи... 6. ...ко́га... 7. ...чека́јќи... 8. ...по́веќе... 9. ...одо́згора... 10. ...тресе́јќи... 11. ...предизвикува́јќи... 12. ...гла́сно... 13. ...иа́ко во... 14. ...не́кои лу́ѓе... 15. ...биде́јќи... 16. ...тро́јцата... 17. ...Но биде́јќи... 18. ...со нив... 19. ...до́ктор... 20. ...ме́ѓу... 21. ...гледа́јќи... 22. ...ди́ректно... 23. ...по́мала... 24. ...тој... 25. ...некомпроми́тиран... 26. ...вообича́ено... 27. ...еуфо́рија... 28. ...брза́јќи... 29. Ре́чено, сто́рено. 30. ...пое́јќи... 31. ...но, по не́кој ден... 32. ...испитува́јќи... 33. ...казнува́јќи...

5.4. РЕЗУЛТАТИ

Резултатите од анализата на комичните текстови од хрониката *Берово во просторот и во времето* на авторот Алексов ги потврдија веќе напишаните карактеристики на говорот од авторот Бетински споменати во поглавјата од 4.4. до 4.4.3., со мали отстапки, посебно во количинската застапеност затоа што се работеше на одреден корпус на текстови со комична тематика.

Во вокалниот систем најзастапени беа: рефлексот на вокалното l_{\varnothing} во \check{a} , рефлексот на старословенската носовка \check{z} во a , појавата на вокалното p_{\varnothing} и непосредниот допир на вокалите aa . Со нив се потврдува архаичноста на говорот. Во консонантскиот систем највеќе беа застапени тврдото и полумекото l , интервокалноста на гласот v и консонантската група $шт$. Акцентските карактеристики исто така се потврдија. Акцентот е слободен, отстапува од третосложното акцентирање, а тоа значи дека може да биде на било кој слог од зборот. Резултатите се постигнаа со додавање на акцентските знаци и препишување на текстовите на стандарден литературен јазик со означување на акцентот по стандардните норми. Освен тоа забележавме дека во текстовите има присуство на

лексика од стандардниот јазик. Тоа може да се протолкува на два начина: прво: дека така му биле кажани на самиот автор во време на нивното запишување и второ: дека авторот со употреба на зборови од стандардната лексика сакал да ги доближи текстовите до поголема маса на луѓе, со цел подобро разбирање на истите. Затоа не можевме точно да оцениме дали навлегувањето ќе продолжи или не.

6. ЗАКЛУЧОК

Дијалектите на еден јазик претставуваат големо богатство. Преку нив може да дојдеме до почетоците на основањето на јазикот и да го проучуваме низ историските етапи. Со нивното документирање и истражување зачувуваме дел од духовното наследство за идните генерации.

Во својата дипломска работа *Карактеристики на Малешевско-пиринскиот дијалект* сакав да ги прикажам главните особености на дијалектот со посебен акцент на беровскиот говор, како дел од овој дијалект. При тоа ми помогнаа и резултатите од анализата на дијалектолошките текстови од хрониката *Берово во просторот и во времето* на авторот Благоја Алексов, кои ја покажаа присутноста на особеностите и нивната количинска застапеност во текстовите. Исто така ги претставив историјата на македонскиот јазик со неговите особености, развојот на македонската дијалектологија и останатите наречја на територија на Македонија.

Малешевско-пиринскиот дијалект спаѓа во југоисточното македонско наречје. Територијално зафаќа делови од источна Македонија и Пиринска Македонија. На ова подрачје од една страна среќаваме особености кои се стари, а од друга страна пак и иновациони појави. Стари особини се зачувани кај именките, глаголите, во фонологијата и морфологијата. Именките ги чуваат старите множински наставки, како што е *–e* за м.р.: *конé, пријátеле*, и *–ета* за с.р.: *телé-телéта, прасéта*. Кај глаголите се пази старата морфемска деklinација меѓу глаголите од *–e* и *–и* група: *бéра-берéш, нóса-нóсиш*. Во областа на фонологијата се чува фонемата */x/* и консонантската група */вн/*. Стара појава е и прегласот на */o/* во */e/* во членската морфема за м.р. зад некогашните меки консонанти: *кон-кóне, маш-мáже, дрвár-дрвáре*.

Според ова и анализата на дијалектолошките текстови, можам да кажам дека мојата прва работна хипотеза која гласи дека малешевско-пиринскиот дијалект изобилува со архаизми ја потврдувам.

Втората работна хипотеза гласеше дека акцентот на беровскиот говор е негова најкарактеристична црта, која што исто така ја потврдувам. Потврденото го поткрепувам со резултатите од анализата и со следново. Според своето место акцентот е слободен, што е

спротивно на нормите за акцентот во стандардниот литературен јазик. Постојат два акцентски модели, парадигматски и подвижен кој што е присутен во неколку типа. Посебно е разгранет акцентскиот систем кај глаголите. Од забележените примери во дипломската работа е јасно дека во повеќето случаи акцентот е парадиматски. Акцентот во овој говор има и морфолошка улога.

7. РЕЗИМЕ

Дипломската работа претставува синтеза на податоци од историјата на македонскиот јазик, територијалната распространетост на дијалектите, развојот на македонската дијалектологија заедно со основните дијалектолошки поими, како и податоци за карактеристиките на малешевско-пиринскиот дијалект со осврт кон беровскиот говор. Со помош на литература од македонски автори е даден еден општ поглед кон тема која не е доволно истражувана. Ова и мојот личен контакт со дијалектот беа поттик за истражување на тој план.

Македонскиот јазик долго време чекал на своето признавање, иако во Македонија се наоѓа едно од најстарите и најпознатите културни словенски жаришта-Охридската книжевна школа. Врз развојот на писменоста влијаеле во одредени периоди туѓите репресии, најчесто од страна на соседните држави кои го наметнувале својот јазик. За прв пат македонскиот јазик е признаен како служен јазик во Македонија во 1944 г. на првото заседание на АСНОМ. Од тогаш јазикот добива можност за слободен развој во повеќе општествени сфери. Почнува развојот на лингвистичките дисциплини, па и на дијалектологијата за која највеќе станува збор во овој труд. Цел на дијалектологијата е да ги открива и проучува законитостите на настанокот на дијалектите и да го следи нивниот развој. На тој начин се зачувува јазичното духовно богатство на јазикот и за идните генерации. Македонските дијалекти територијално се распространети во целата денешна држава и во етничка Македонија, што подразбира надвор од државните граници. Постојат три поголеми наречја: западно, југоисточно и северно. Секое наречје е составено од група на говори или дијалектална група. Секоја дијалектална група обединува повеќе дијалекти или говори, кои што претставуваат најмала јазична заедница. Малешевско-пиринскиот дијалект е дел од југоисточното македонско наречје. На запад граничи со штипско – струмичките дијалекти, а на исток со разлошкиот и неврокопскиот говор со планината Пирин како природна граница. Дијалектолошкиот ареал опфаќа области во источниот дел на државата - Пијанецот, Малешевијата и во делови од Пиринска Македонија - говорите по долината на реката Струма, во правец од планината Рила до планината Беласица. Во овој дијалект спаѓаат говорите на беровско, пехчевско, делчевско, благоевградско и разлошко. Овој јазичен ареал е место каде се вкрстуваат стари особености од

страословенскиот јазик, основа на сите словенски јазици, и нови иновациски појави, кои настанале како резултат од допирот со балканските несловенски јазици. Дијалектот има сродни особини со неговиот западен соседен дијалект штипско-струмичкиот, но постојат и црти по кои се дистанцираат кои се побројни. Една од најзабележливите карактеристики на дијалектот е неговата архаичност. Беровскиот говор е еден вид репрезентант за малешевското говорно подрачје затоа што ги содржи речиси сите негови главните особености. Го опфаќа подрачјето на градот Берово и селата кои административно му припаѓаат. Говорот има специфики во фонологијата, морфологијата, синтаксата, зборообразувањето. Вокалниот и консонатскиот систем имаат дополнување по што се диференцираат од нормите во стандардните литературниот јазик. Најкарактеристична црта на беровскиот говор е акцентот, кој што е слободен. Постојат два акцентски модели – парадигматски, кој што е најчест и подвижен, кој има неколку типа. Акцентот во овој дијалект има и морфолошка улога.

Резултатите од анализата, на дијалектолошки текстови од беровскиот говор преземени од хрониката на Алексов *Берово во просторот и времето*, покажаа дека навистина архаичноста и слободниот акцент се карактеристика и на беровскиот говор. Во вокалниот систем најзастапени беа: рефлексот на вокалното *л* во *ај*, рефлексот на старословенската носовка *Ѣ* во *а*, појавата на вокалното *р* и непосредниот допир на вокалите *аа*. Со нив се потврдува архаичноста на говорот. Во консонантскиот систем највеќе беа застапени тврдото и полумекото *л*, интервокалноста на гласот *в* и консонантската група *шт*. Слободниот акцент беше анализиран и утврден со додавање на акцентскиот знак на дијалектолошките текстови и на препишаните примери на стандарден јазик и нивно споредување.

8. POVZETEK

V uvodnem delu diplomskega dela je podan kratek pregled zgodovine makedonskega jezika, nato pa se posvečamo ozemeljski razporeditvi dialektov, razvoju makedonske dialektologije ter značilnostim maleševsko-pirinskega dialekta, s posebnim poudarkom na govoru Berova. Opiramo se v glavnem na študije makedonskih strokovnjakov. Neraziskanost in moj osebni stik z govorom mesta Berovo sta bila spodbuda za pisanje diplomskega dela.

Makedonski jezik ni bil priznan dolga leta, čeprav je v Makedoniji eno najstarejših in najbolj znanih slovanskih kulturnih središč - Ohridska književna šola. Na razvoj pismenosti so v določenih obdobjih vplivala različna zatiranja jezika, predvsem s strani sosednjih držav, ki so vsiljevale svoj jezik. Makedonski jezik je prvič priznan kot uradni jezik v Makedoniji leta 1944 na prvi seji ASNOM-a, ki je potekala 2. avgusta v samostanu Prohorja Pčinskega. Sodobni makedonski jezik je bil zasnovan na podlagi osrednjih makedonskih govorov. Takšno osnovo je predlagal tudi Krste Petkov Misirkov. Med glavne značilnosti makedonskega jezika sodijo: trojni člen, naglas na tretjem zlogu od konca besede, analitični način izražanja samostalniških odnosov, izguba nedoločnika, ki se je nadomestil z da-konstrukcijami. Od takrat dalje je jezik dobil priložnost za svoboden razvoj na številnih družbenih področjih. Začel se je tudi razvoj makedonske dialektologije. Njen ustanovitelj je akademik Božidar Vidoeski (1920-1998). Namen dialektologije je odkrivati in proučevati zakone o nastajanju narečij in spremljanje njihovega razvoja. Na ta način se ohranja jezikovna dediščina tudi za prihodnje generacije. Makedonska narečja so prostorsko razporejena znotraj države in na etničnem makedonskem ozemlju - v pirinskem in egejskem delu Makedonije ter v delih Albanije v bližini Ohridskega jezera. Obstajajo trije glavni dialekti: zahodni, severni in jugovzhodni dialekt. Zahodni dialekt odlikujejo stare lastnosti (večina so morfološke narave), katerih število narašča v smeri proti zahodni meji na stiku z Albanijo, vendar obstajajo tudi inovacije. Jugovzhodni dialekt je manj homogen od zahodnega. V severnem dialektu je prisotno večje število izoglos, ki so zasnovane na srbskem ozemlju in imajo lastnosti makedonske jezikovne distribucije. Te se medsebojno prepletajo. Vsak dialekt je sestavljen iz skupine narečij, vsako narečje pa iz skupine govorov, ki predstavljajo najmanjšo jezikovno enoto.

Maleševsko-pirinski dialekt je del jugovzhodnega makedonskega dialekta. Na zahodni strani meji s štipsko-strumiškim dialektom, na vzhodni pa z govori Razloga in Nevrokopa, skupaj s

Pirinom kot gorsko naravno mejo. Obsega vzhodne predele države (Pijanec, Maleš) in del Pirinske Makedonije (govori po dolini reke Strume, v smeri od gore Rile do gore Belasice). V to narečje vključujemo govore berovskega, pehčevskega, delčevskega, blagoevgradskega in razloškega kraja. To jezikovno območje je prostor, kjer se stare lastnosti staroslovanskega jezika, temelja vseh slovanskih jezikov, prepletajo z inovacijami, nastalimi z neposrednim stikom neslovanskih jezikov Balkana. Maleševsko-pirinski dialekt se z določenimi značilnostmi približuje štipsko-strumiškemu dialektu, z drugimi, ki so bolj številne, pa se oddaljuje. Skupne značilnosti obeh dialektov so: rezultat zamenjave nosnika Ж z /a/, pojav soglasnika x v različnih položajih, pojav morfemskega člena brez $-m$, itd. Razlikovalne značilnosti so: lastnosti naglasa, razvoj nekaterih konzontančnih skupin, arhaizmov v morfologiji in druge. Ena najpomembnejših značilnosti je njegova arhaičnost.

Govor Berova je neke vrste predstavnik govorov na področju Maleša, saj vsebuje skoraj vse njihove glavne značilnosti. Zajema površino Berova in upravno pripadajočih vasi. Ima svoje posebnosti v glasoslovju, oblikoslovju, skladnji in besedoslovju. Vokalni in konzontančni sistem sta dopolnjena ter se razlikujeta od standardne norme knjižnega jezika. Vokalni sistem, razen osnovnih pet samoglasnikov (a, e, i, o, u), vsebuje še samoglasnik ǣ , ki nima tako jasne izgovarjave kot vsi ostali. Za ta sistem je značilno sledeče: refleks starega slovanskega nosnika Ж sta samoglasnika a in y , vokalizacija polglasnikov (ь in ѣ) v tako imenovanem krepkem položaju, refleks vokalnega / л^{h} / je vokal ǣ , primeri vokalnega r^{h} itd. V konzontančnem sistemu obstaja glas γ , ki ga v knjižnem jeziku ni in je zvočna varianta glasu x . Med konzontančne značilnosti prištevamo: izgovorjavo glasu л , ki se pojavlja v treh različicah: trdi, mehki in polmehki, proces popolne izgube glasu x ali njegovo zamenjavo z drugimi soglasniki, ohranjanje glasu ε v medvokalnem položaju, prehod pripornika з v s in druge. Najbolj značilna lastnost berovskega govora je naglas, ki je prosto stoječ in ima tudi oblikoslovno vlogo. Dolžina vokalov in vrsta naglasa nimata posebnosti. Samostalniki imajo od enega do pet zlogov. Naglas pri samostalnikih je omejeno prost (lahko stoji na vseh zlogih, razen na prvem zlogu od konca besede) in v večini primerov je paradigmatški. V majhnem številu primerov je naglas lahko pomičen zaradi oblikoslovnih vplivov. Naglas pri pridevnikih je lahko neomejen ali paradigmatški (omejen). Pri števnikih je lahko na prvem, drugem ali četrtem zlogu od konca besede. Osebni zaimki v ednini so ponavadi naglašeni na zadnjem zlogu ali na prvem zlogu od

konca besede. Dvozložni predlogi imajo naglas najpogosteje na drugem zlogu od konca besede, trizložni pa na tretjem, drugem ali prvem zlogu od konca besede. Naglas pri glagolih je še posebej razvejan. V večini glagolov v vseh skupinah (A, E in I skupina) je naglas na korenskem morfemu. Glagoli, ki imajo predpono, pa imajo naglas na predponi. Naglas pri prostih glagolskih oblikah ni vezan na določene zloge, vendar pa je paradigmatski in stoji na istem zlogu v celotni paradigmi. Ima tudi oblikoslovno vlogo morfološkega značaja v vseh glagolskih skupinah in podskupinah, razen pri skupini *-u* v podskupini *-e*.

Rezultat analize besedil, zapisanih v berovskem govoru, prevzetih iz kronike Aleksova *Berovo vo prostorot i vremeto*, prikazuje podatek, da sta arhaičnost in prosto stoječi naglas resnično najbolj tipični značilnosti tega govora. V vokalnem sistemu najbolj izstopajo: refleks vokalnega /л̣/ v vokal *ǎ*, refleks staroslovanskega nosnika ꙗ v *a*, pojav vokalnega ṛ in neposredni stik dveh enakih vokalov *aa*. S temi značilnostmi se potrjuje arhaičnost berovskega govora. V konzontanem sistemu izstopajo: trda in polmehka različica glasu *l*, medvokalni položaj glasu *v* ter konzontan skupina *št*. Prosto stoječi naglas smo analizirali tako, da smo dodali naglasni znak vsem besedam dialektoloških besedil in prepisanih besedil v standardni različici jezika ter jih primerjali.

9. ЛИТЕРАТУРА

- Алексов, Б., 2003. *Берово во просторот и во времето* (хроника). Скопје.
- Андоновски, В., Марковиќ, М., Стојковски, Г., 2009. *Македонски јазик и литература*, Учебник за 4. година за реформираното гимназиско образование. Скопје, Култура.
- Babič, V., 2008. *Učbenik stare cerkvene slovanščine*. Ljubljana, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Бетински, И., 2013. *Беровскиот говор-дијалектолошки запис* (електронска верзија) Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Видоески, Б., 2000. *Текстови од дијалектите на македонскиот јазик*. Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Видоески, Б., 1998. *Дијалектите на македонскиот јазик*, Том 1. Скопје, Македонска академија на науките и уметностите.
- Видоески, Б., 2000. *Фонолошки бази на говорите на македонскиот јазик* (електронска верзија). Скопје, Македонска академија на науките и уметностите.
- Давкова-Ѓоргиева, С., 2010. *Дијалектните именувања на посатките во македонскиот јазик*. Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Кепески, К., 1946. *Македонска граматика*. Скопје, Државно книгоиздавателство на Македонија.
- Киш, М., 2010. *Лексички, зборообразувачки и морфотактички особености на македонските дијалекти*. Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Киш, М., 1995. *Дијалектната лексика од областа на растлинскиот свет*. Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.
- Конески, Б., 1968. *Македонскиот јазик во развојот на словенските литературни јазици*. Скопје, Култура.
- Конески, Б., 2004. *Граматика на македонскиот литературен јазик*. Скопје, Просветно дело АД.
- Конески, Б., 1965. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје, Кочо Рацин.
- Конески, Б., 1968. *Историја на македонскиот јазик*. Скопје, Култура.

- Марковиќ, М., според Видоески, Б., 2001. *Дијалектологија на македонскиот јазик I*. Скопје, Филолошки факултет „Блаже Конески“.
- Марковиќ, М., *Развојот на македонската дијалектологија и нејзините претставници*. URL: www.rastko.rs/cms/files/books/488988ac0788a (цитирано: 10. 03. 2014).
- Минова-Ѓуркова, Л., *Статусот на македонскиот стандарден јазик*. Предавања на 35. Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Уредник: Каранфиловски, М., 2003. Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 65-90 стр.
- Пандев, Д., *Четиријазичникот на Даниил (два века отпосле)*. Предавања на 36. Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. Уредник: Каранфиловски, М., 2004. Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, 103-108 стр.
- Стоевска-Денчова, Е., 2010. *Именување на роднинските односи во македонските дијалекти од словенски и баланистички аспект*. Скопје, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“
- Тоевски, С., *Македонските дијалекти најзагрозени во Бугарија*. автор на интервју: 2010. URL: www.dw.de/македонските-дијалекти-најзагрозени-во-бугарија/a-6070217 (цитирано: 12. 03. 2014).

10. СПИСОК НА СЛИКИ

Слика 1. Дијалектите на македонскиот јазик. Видоески, Б., 1998. *Дијалектите на македонскиот јазик*, Том 1.